Teikningar Kjarvals

Þorsteinn Kjarval — 1926.

Teikningar og skissur sýna í hnotskurn þróun myndhugsunar listamannsins, og jafnframt eru þær fremur spegill sálarástands en stór málverk sem unnin eru á löngum tíma. Í teikningunni er listamanninum kleift á einu andartaki að tjá andrúmsloft, svipbrigði og geðhrif. Engum dyljast meistaratök Kjarvals á málverkinu, en það er ekki síður í teikningum hans sem snillingur er að verki.

Teikningar Kjarvals skipta þúsundum og kennir þar margra grasa. Meðal þeirra má ýmist finna fullunnin verk, skissur, hugdettur eða skemmtilegheit ýmiss konar. Kjarval var síteiknandi á hvað sem hendi var næst, svo sem umslög, bréf innan úr sígarettupökkum, umbúðapappír og servéttur, ef teiknipappír var ekki tiltækur. Myndefnið er ekki síður fjölbreytt: andlitsmyndir, fantasíur, landslagsmyndir, uppstillingar, ýmsar mannverur og módelstúdíur, abstraktmyndir, skipamyndir, götumyndir, blómamyndir og myndir af fuglum og hestum. Loks má telja teikningar á bókakápur og myndskreytingar við eigin ljóð og annarra. Þegar á heildina er litið ber mest á þremur flokkum teikninga, andlitsmyndum af nafngreindum sem ónafngreindum mönnum, landslagsmyndum og mannamyndum af táknrænum toga. Andlitsmyndirnar skipa sérstakan sess meðal teikninga Kjarvals, einkum á árunum milli 1920 og 1930. Þegar líða tekur á feril hans, verða táknrænar mannamyndir og landslagsskissur æ fyrirferðameiri. Því er ekki að neita að verkin eru mjög misjöfn að gæðum, enda var ekki alltaf sami listræni metnaður að baki þeirra. Engu að síður leynir handbragðið sér ekki.

Helstu stíleinkenni teikninga Kjarvals eru að drátturinn er mjög léttur, taktfastur og kvikur. Línan getur verið breið og loðin, grönn og fínleg, stutt og snögg eða löng og bjúg, en sjaldan bein. Hann lokar ekki myndfletinum, heldur er blaðið álíka mikilvægt og táknin sem hann ritar á það. Frjálst samspil bakgrunns, línu og litar skapar form og rými, án þess að þrívíddarteikningu í hefðbundnum stíl sé beitt. Teikningar hans eru því tæknilega í hópi þeirra nútímateikninga 20. aldar sem rekja má til frumkvöðla hennar í lok 19. aldar, þeirra Cézannes, Van Goghs og Seurats og síðar Matisses og Picassos.

Kjarval teiknar aðallega með blýanti, túski, kolum, rauðkrít og vatnslit. Hann notar oft bæði þurra og blauta krít, eða túsk og vatnslit í sömu mynd, og nær þannig fram mismunandi efnisáhrifum og dýpt.

Teikningar Kjarvals eru mjög mikilvægar, þar sem þær geta aukið skilning okkar á málverkinu, því að teikningarnar eru brunnur sem Kjarval eys sífellt af. Þar eru hygmyndir prófaðar, tákn tekin fyrir og þróuð, minni geymd, og oft má nokkru síðar sjá skírskotanir í málverkinu. Sem dæmi má taka að í landslagsskissum hans gefa snöggir pensildrættir til kynna þá frumdrætti sem hann vill ná í málverkinu og iðulega er mjög auðvelt að rekja þannig hvað hann er að gera á hverjum tíma. En þó ber að líta á þessar teikningar sem fullgild listaverk jafnhliða málverkinu.

Kjarval var mjög hirðulaus um að tímasetja teikningar og því verður að reyna að tímasetja þær með innbyrðis samanburði við ársett málverk. Þar á móti var Kjarval mjög hirðusamur um að geyma skissur sínar og hvaðeina sem honum barst eða komst í hans eigu. Varðveittar eru þúsundir af skissum, bréf til hans svo hundruðum skiptir, hugleiðingar hans um allt milli himins og jarðar og afrit bréfa frá honum. Í þessum efniviði felst lykillinn að allri listsköpun hans og hugmyndaheimi, einkum í sambandi við tímasetningu verkanna og þróun táknmáls þeirra. Hér fæðast hugmyndir, þróast, geymast og endurfæðast. Án rannsóknar verður aldrei nema hálfsögð sagan um list Kjarvals og þann hugarheim sem hún er sprottin úr.

Þegar upp er staðið er teikningin undirstaða málverka Kjarvals, sá grunnur sem allt byggist á. Ef hann hefði ekki slík tök á teikningunni, er ólíklegt að málverkið hefði öðlast það frelsi og þann kraft í útfærslu, sem raun varð á. En einnig teikningin nýtur hins afar næma auga Kjarval, fyrir lit og formi. Allt er meitlað mjög persónulegu handbragði snillingsins og engum dylst að hér er um verk eftir Kjarval að ræða. Þar er alltaf sami grunntónninn, sami strengurinn sem gengur í gegnum öll verk hans; lotningu fyrir náttúrunni og dularöflum hennar og þeim kynngikrafti sem skóp hana og umbreytir henni stöðugt.

Bera Nordal

Upprisan og lífið — 1949.

Eitt sérkennilegt atriði í þessari bók er hið endalausa tal Kjarvals um Ítalann Marconi, sem hann taldi hafa skilið sveiflur loftsins til hlítar. Marconi var mikil hetja vísindanna á þessum tíma, líkt og heimskautakönnuðirnir voru nokkru áður. Kjarval heillaðist af afrekum hans eins og margir fleiri. En seinna átti tal Kjarvals um sveiflur í loftinu og geisla eftir að ágerast ef marka má samtalsbók Matthíasar Johannessen og Kjarvals, Kjarvalskver, þar sem Jóhannesi verður tíðrætt um geislavirkni og segir að loftið sé „radíótíft". Í London heyrir Albjartur einhvern undarlegan þyt í loftinu, sem ef til vill eru hljóð stórborgarinnar, svo ólík kyrrðinni í íslenskri sveit. Þetta hljóð kallar Kjarval yshvinþyt og leiðir að því getum á einum stað að þetta muni vera

> þúsund ára sveitasæla á ferðalagi, frá okkur, frá ykkur, hjer frá þjer, úr sveitinni, að bruna sjer — og það er útfall frá gamla Fróni — þegar krafturinn er að fjara út — út í heim. (13—14)

Og það er enginn annar en Marconi sem er að „beisla þetta brunandi afl sveitasælunnar, sem brunast frá íslenska fróninu út í heim" (14).

Annað sem ber mjög á góma í Meira grjót er orðsifjafræði. Kjarval rekur uppruna orða eða réttara sagt hugtengsl sín við orðin. Dæmi um þetta er þegar hann segir að radíó sé komið af að rata og rísíkó sé belja sem étur hrísgrjón í staðinn fyrir gras. Kjarval tengir orðið Lundúnir við dún og lund (sbr. að vera dúnmjúkur í lund eins og Lundúnabúar eru) en vísar þeirri kenningu á bug að orðið eigi rætur að rekja til dúnsins á lundanum en það sé reyndar algengur misskilningur. Þessir orðaleikir Kjarvals eru harla líkir því sem kennt var við hugmyndalist fyrir um það bil fimm árum.

Þriðji efnisþátturinn sem hér má nefna úr sögu Albjarts er svo fráfæruspursmálið. Í upphafi aldarinnar hættu bændur almennt að færa frá og mjólka ær. Kjarval fannst að þá hlyti skortur á verkefnum að steðja að sveitafólki á sumrin og sagði að það væri þá sama hver ynni sumarverkin ef þau væru engin á annað borð. Fráfærumálið birtist einnig þannig hjá Albjarti að hann staðsetur sum bréfanna á Kvíabóli í London og eitt þeirra á Kvíaból Square.

Albjartssögu lýkur með „Ávarpi til frónskra bænda og sveitamanna" þar sem Kjarval segir að sveitamenningin sé að fjara út eftir að fráfærum var hætt. „En það er skoðun mín, að menntalíf allt sje nú háð þessu fráfæruspursmáli — hinum harðgerða fjárstofni íslenskrar sveitasælu —" (45). Kjarval taldi nauðsynlegt að hafa „disiplin" á kindunum og ekki láta þær finna frelsið á fjöllunum á sumrin. — Það væri aldrei að vita nema þær tækju upp á því einhvern daginn að stofna félag á móti mönnunum.

Skýringin á þessari fráfærumeinloku hlýtur að vera sú að Kjarval ólst upp við fráfærur: Þegar hann var að fara að heiman voru bændur óðum að hætta að færa frá hvarvetna á landinu, og var það veruleg bylting í búskaparháttum í landinu. Ef til vill kannaðist hann einhvern veginn ekki við sig lengur í sveitinni úr því þessi siður var aflagður. Í æsku hefur hann áreiðanlega setið yfir fé á sumrin. Og kannski átti hann þá fyrstu kynni sín við huldufólk og aðrar undursamlegar verur sem síðar eru komnar á léreft góðu heilli.

Árni Sigurjónsson